Паульскірхе, місця німецького руху за єдність і свободу, гарячої точки Європейської весни націй. Це вітання захисникам вільної України, чоловікам і жінкам, які, попри все, продовжують працювати, возять своїх дітей до школи, незважаючи на рої дронів, мешканцям Києва, які чекають у метро, машиністам, які забезпечують пунктуальність своїх поїздів з Івано-Франківська до Харкова.

Нам, європейцям, хоч як малоймовірно це може звучати, залишається навчатися в України, тобто бути безстрашними та сміливими, можливо, також навчитися перемагати.

З німецької мови переклав Володимир Абашнік

***ШНАЙДЕР УЛЬРІХ ЙОГАННЕС*,**
габілітований доктор філософії, професор,
Ляйпцігський університет,
м. Ляйпціг, ФРН

ОЦИФРОВАНІ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ XVIII СТОЛІТТЯ

Енциклопедії мають магічну силу привабливості. У будинках, де є небагато книг, загальноосвітні лексикони зазвичай займають чільне місце у вітальні, і кожен член сім'ї звертається до полиці, щоб знайти відповіді на питання, які десь виникли. До недавнього часу навіть у приватних бібліотеках учених довідники та лексикони, енциклопедії та оглядові праці були центральним місцем для консультацій з усіх можливих, більш-менш наукових питань. Часто розміщені поблизу письмового столу, енциклопедичні видання виконують важливу посередницьку функцію між читанням і письмом, їх ущільнене знання направляє читання і орієнтує авторів.

Завдяки цифровізації та розміщенню в Інтернеті довідкові видання зараз стають ближчими до читачів і авторів. Орієнтацію під час написання текстів, крім друкованих видань, вже давно дають також онлайн-сервіси, такі як Вікіпедія, тоді як читання водночас регулюють фахові портали та відповідні гіпертексти, які все менше спонукають вставати з робочого крісла. Культура наукової роботи може залишатися незмінною, але її засоби інформації змінюються кардинально, коли вони стають цифровими.

Для XVIII століття і його дослідження оцифрування друкованої літератури означає полегшення роботи і одночасно розширення горизонтів. Окрім деяких енциклопедій, тут слід згадати журнали XVIII століття, які були відскановані в університетській бібліотеці Білефельда і які можна переглядати на екрані [1]. Для біографічних досліджень – часто дуже трудомісткого заняття! – існує електронна версія Німецького біографічного архіву та інших відповідних архівів видавництва Saur, які об'єднані в «World Biographical Information System» [2].

Важливим розширенням горизонтів є також численні оцифровані зображення та ілюстрації, часто взяті з літератури, які доступні через різні проєктні бази даних і часто мають найкращу якість, що раніше доводилося довго шукати і збирати. Зрештою, саме завдяки величезним базам даних «Gallica» [3] і «Early English Books Online» [4] значна частина європейської літератури XVIII століття доступна для користувачів (іноді за ліцензією) на екрані в переважно хорошій якості. Повна оцифровка всіх німецьких друкованих видань XVIII століття знаходиться в стадії підготовки [5].

Енциклопедії є літературним жанром, який може особливо виграти від цифровізації, як це стає зрозумілим із викладу таких авторів, як Ніко Дорн, Аннетте Майєр і Ганс-Ульріх Зайферт. З технічної точки зору слід розрізняти оцифрування сторінок книги у вигляді зображень, які можна переглядати за допомогою лемат, та оцифрування у вигляді повного тексту, тобто перетворення в текстовий файл, який можна повністю проглядати. Різні рівні доступності в електронному вигляді дають різні результати, як це можна проілюструвати на прикладі найбільшої енциклопедії XVIII століття, повного «Універсального лексикону» Цедлера.

Перший етап полягав у перетворенні мікрофільмів на електронні файли зображень, які можна відкрити за допомогою лематичних заголовків статей, що починаються на них. Уже цей крок електронної обробки, який «Баварська державна бібліотека» здійснила в 1990-х роках, має для користувачів істотну перевагу, оскільки тепер існує зміст [6]. Звичайно, понад 284000 статей і приблизно 276000 посилань не можна реально подати як огляд, але це все одно робить непотрібним копітке гортання 68 томів. Проєкт, реалізований у 2007 році «Бібліотекою імені герцога Августа у Вольфенбюттелі» у співпраці з «Баварською державною бібліотекою», дає змогу на основі змісту додатково здійснювати тематичний пошук, оскільки були сформовані категорії, у яких статті, що належать до одного розділу, утворюють, так би мовити, витяги з лексикону всього твору.

Для досліджень ситуація знову покращилася завдяки групуванню гіперпосилань. Тільки завдяки цій роботі з індексації стало можливим ставити більш конкретні питання в певних галузях досліджень, оскільки тепер можна хоча б приблизно визначити обсяг відповідних списків статей. Третім кроком розроблення «Універсального лексикону» Цедлера було б повне введення тексту всіх статей, значна частина яких є дуже об'ємними. Тоді текст був би доступний у повному обсязі; усі імена та поняття, згадані в самих статтях, значно збагатили б наші знання про знання, зібрані в XVIII столітті, і дали б змогу виявити нові зв'язки.

Повне оцифрування тексту великої енциклопедії вже було здійснено у випадку «Економічного словника Крюніца» [7]. 242 томи, що вийшли друком у період між 1773 та 1858 роками, були перетворені на текст «Центром оцифрування університетської бібліотеки Тріра», який можна переглядати в Інтернеті. Перевага тексту, за яким можна повністю шукати, ще більше завдяки тематичному індексуванню за допомогою десяткової класифікації Дьюї, що також включає понад 3000 ілюстрацій. Поступова робота з індексації цієї величезної енциклопедії, яка являє собою кілька рівнів знань XVIII і XIX століть, дає предметний покажчик, який дає змогу здійснювати структурований пошук в ієрархічному порядку і одночасно веде гіперпосиланнями від ключових слів будь-якої статті до наступної.

«Проект Крюніца» є максимумом того, що можна вимагати від обробки такого об'ємного тексту; можливо, пізніше буде обробка обсягу тексту за допомогою так званих програм текстового майнінгу, у яких аналізують розподіл частотності. За допомогою таких програм тексти можна оцінювати і поза традиційними питаннями гуманітарних наук.

Неважко уявити, що робота з оцифрування, що стосується лише XVIII століття і лише в галузі енциклопедії, ще далеко не завершена. Тепер, коли «Encyclopaedia Britannica» доступна в Інтернеті у вигляді тексту [8], подібно до французької «Encyclopédie» Дідро та д'Аламбера [9], створені передумови для порівняльної роботи. У режимі повного тексту можна було б проводити дослідження, що стосуються самої природи енциклопедичних знань, які, звичайно, не є фіксованими, незмінними знаннями. XVIII століття стало б більш зрозумілим у своїй інтелектуальній динаміці, а шляхи пізнання – більш видимими. Адже енциклопедичні знання переходять від видання до видання і при цьому трансформуються, вони також переходять від словника до словника, і при цьому їх перекладають. Цей переклад стосується мов, наприклад, із перекладом з латини або французької мови на

німецьку, або ж природи тексту, стаття з фахового словника дає знання для загальноосвітнього словника.

Відстежувати структуру знань: ця галузь досліджень відкривається з цифровізацією енциклопедичної літератури. Наше знання про енциклопедії в будь-якому випадку зможе посилитися за змістом завдяки цифровій революції, оскільки тепер редакційні процеси стають прозорими, а величезні обсяги текстів у їхньому електронному складі часто сортують за інтересами з прагматичної точки зору досліджень.

Список використаних джерел та посилання

1. http://www.ub.uni-bielefeld/diglib/aufklaerung.
2. http://www.saur-wbi.de.
3. http://gallica.bnf.fr.
4. http://eebo.chadwyck.com.
5. http://de.wikipedia.org/wiki/VD_18.
6. http://www.zedler-lexikon.de.
7. http://www.kruenitz1.uni-trier.de.
8. http://www.britannica.com .
9. http://portail.atilf.fr/encyclopedie.

З німецької мови переклав Володимир Абашнік